

Mezi cíli potřeb péče a rovných příležitostí pro ženy, ale i pro děti

Chiara Saraceno

Předmluva

Aby mohly zdravě vyrůst, zajistit si místo v životě, zakořenit, ale i stěhovat se a měnit se, musejí děti dostávat adekvátní péči i vzdělání a rozvíjet mezilidské vztahy již od svých prvních let života. Samozřejmě, že vztahy s rodiči a blízkými příbuznými jsou první důležité vztahy. A nedostatek rodičovské akceptace a péče může být pro celkový vývoj dítěte velice škodlivý. Avšak to, zda mohou být uvedené potřeby plně a adekvátně splněny rodiči samotnými a do jakého věku, je ponecháno k diskusi. Pochopitelně to závisí na věku dítěte a také na celkovém rodinném prostředí. Malé městské rodiny, u kterých převládá přísné rozdělení práce podle pohlaví, mohou koncentrovat veškeré šance prosperity malého dítěte na kvalitu vztahu mezi matkou a dítětem do té míry, jaká je v historickém a sociálním kontextu neznámá, přičemž domácnosti jsou nebo byly začleněny do větších rodinných sítí, ve kterých se vyskytoval větší počet dospělých osob i dětí různého věku.

Na roli, kterou může sehrávat nerodinný kontext péče, ale i citový, vztahový a poznávající vývoj dítěte, je nutno pohlížet také z hlediska změněného kontextu rodin a domácností.¹ Zapojení matky do pracovního procesu je přinejmenším v některých zemích relativně novým prvkem tohoto měnícího se kontextu a měli bychom si být vědomi skutečnosti, že zapojení žen do pracovního procesu může mít v různých zemích odlišnou historii včetně odlišné historie kombinace potřeby péče o dítě a placené práce. Tato historie ostatně utvářela naše pochopení pro to, co je řešení dobré, a co špatné. Dalším prvkem měnících se kontextů dětství je demografie se stárnoucími příbuzenskými sítěmi a rozředění dětí. Děti vyrůstají stále více v prostředí spíše dospělých než dětí, a do doby jejich vstupu do školy tak postrádají každodenní kontakt se svými vrstevníky. A dospělí často sami nemají dostatek zkušeností s výchovou dětí a tím, aby za ně nesli zodpovědnost do doby, než se sami stanou rodiči. Z tohoto hlediska jsou kolektivní služby vhodným prostředkem poskytujícím dětem strukturovanou příležitost sdílet a konfrontovat se s ostatními dětmi a rodičům příležitost „vyměnit si názory“ a získat kognitivní podporu od ostatních rodičů a současně i učitelů. Ve skutečnosti stojí za to uvést, že tato dvojitá potřeba rodičů i dětí vedla v některých zemích k vybudování míst, kam mohou děti žen v domácnosti nebo děti, o které se starají prarodiče nebo opatrovníci dětí, na pár hodin několik dnů v týdnu odejít hrát si s ostatními dětmi za dozoru profesionálních vychovatelů, od nichž mohou získávat zkušenosti, rady a tak dále.

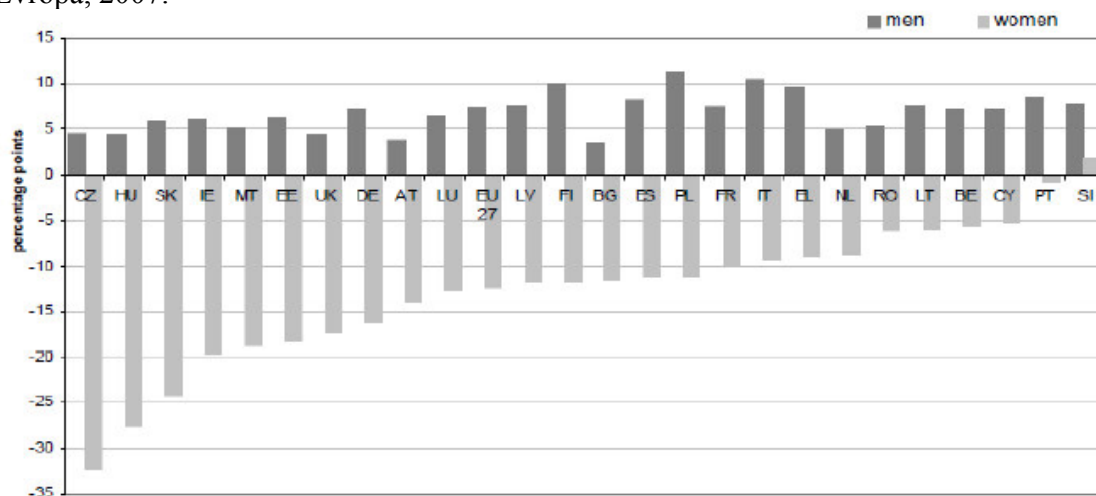
Další stále významnou rodinnou změnou je nestabilita manželství a partnerství, která přináší specifická rizika jak pro příjmovou, tak i vztahovou chudobu dětí. Nakonec existuje stará/nová dimenze, která je často zmiňována při diskusích o raném vzdělávání dětí: nerovnost mezi dětmi v materiálových, ale i kulturních a vztahových zdrojích v průběhu růstu. Tyto nerovnosti ovlivňují celkovou prosperitu dětí a do určité míry i jejich poznávací vývoj. Stejně jako dětská chudoba není ani toto novým jevem. Ale stejně jako u chudoby jsou některé příčiny, například migrace, nové.

¹ O měnícím se kontextu, v němž vyrůstají děti v rozvinutých zemích, viz např. Leira a Saraceno (eds.), 2008. Konkrétně o fenoménu stárnutí příbuzenstva viz Saraceno (ed.), 2008.

Potřeby dítěte a zaměstnání matky: nutně protikladné zájmy?

Myšlenka, že může docházet ke kontrastu mezi potřebami malého dítěte a zapojení matky do trhu práce, je výsledkem složitého společensko-historického vývoje. Na jedné straně je tu vývoj historický - datovaný do období před psychoanalýzou a dětskou psychologií – „objev dětství“ (Aries, 1962) jako specifická fáze života se svými potřebami. Tento objev, který se po dlouhou dobu týkal pouze dětí z vyšších společenských kruhů, se ve druhé polovině dvacátého století rozšířil napříč všemi sociálními kruhy a v mnoha zemích byl protkán „vynálezem“ mateřství jako specifické a poněkud překlenovací role žen. Současně vývoj průmyslového hospodářství a práce společně s rozvojem malých rodin vytvořily ženám složitější situaci, v jejímž rámci musely sladit péči o dítě s prací tak, jak to dělaly ženy sedláků a pracujících tříd po celá staletí. Přispělo to ale také k oddělení světa a potřeb pracoviště od potřeb rodiny, a především od potřeb péče o dítě. Vytvoření rodiny s mužem-živitelem rodiny, kde byli muži odstaveni od jakékoliv zodpovědnosti za péči o děti a matky odstaveny od zapojení se do pracovního procesu, byly jak následky, tak i prostředky této separace (**Crouch**, 1999). Jakákoliv neslučitelnost mezi placenou prací matky a péčí o děti a vztahovými potřebami byla tedy výsledkem organizace placené práce a rozdělení práce v domácnosti podle pohlaví. Řešit je nutné obě tyto dimenze, pokud možno je potřeba této neslučitelnosti předcházet. Jednou z kritik, kterou lze vznést proti evropské politice zaměstnanosti, je ta, že je až přespříliš soustředěna na část zaměstnanosti žen, a podceňuje tak problémy kvality, délky a organizace práce jak pro muže a ženy, tak rozdělení práce mezi pohlavími, a tedy skutečné rovné příležitosti. Rovněž do určité míry zbagatelizovala problém času a kvality péče (viz např. Lewis, 2008; Saraceno, 2008). Ve skutečnosti způsobuje zvyšující se zapojení matek do pracovního procesu ve vyspělých zemích nerovnováhu organizace jak trhu, tak i rodiny postavené na modelu muž živitel rodiny/žena pečovatelka. Pouhá integrace matek na pracovní trh bez změny pravidel je cestou k vytvoření pnutí. Ve skutečnosti jsou tato pnutí jasně viditelná ve způsobu, jakým malé dítě ovlivňuje zapojení žen na trhu práce, jak je vidět na obrázku 1. Tento obrázek ve skutečnosti uvádí, že jsou to spíše matky než otcové, jež zůstávají i nadále zodpovědné za péči o malé děti. I když matky zcela neopouštějí pracovní trh poté, co mají jedno nebo více dětí, často pracují za zkrácený pracovní úvazek, ve formě brigád (např. ve Skandinávii) nebo dlouhodobě, jak je to častější v Německu nebo v Nizozemsku. Pracující matky tedy přizpůsobují svůj pracovní čas tomu, co vnímají jako potřeby dětí, a to i navzdory ztrátě své finanční samostatnosti nebo oslabením šancí na pracovním trhu.

Obrázek 1. Dopad rodičovství na zaměstnanost u mužů a žen bez dětí a s dětmi do 6 let. Evropa, 2007.

Zdroj: 2007 EU Labor Force Surveys, přechodné údaje, Švédsko a Dánsko nejsou k dispozici

Není snadné určit, zda je to otázkou výběru a preferencí nebo překážek. Rozdíly napříč státy a třídami v rozhodnutí mít malé dítě nebo pracovat na částečný úvazek naznačují, že ve hře nejsou pouze individuální preference. Spíše se zdá, že rozdíly jsou výsledkem směsi strukturálních možností jak na pracovním trhu, tak i v sociálních politikách národních (a specifických sociálních skupin) kulturních hodnot týkajících se povinností matek a potřeb dětí, důležitosti příbuzenských sítí, a to především babiček. (např. Lewis, Campbell a Huerta, 2008). V každém případě z toho plyne, že zatímco matky na sebe přebírají zodpovědnost (a potěšení) reagovat na potřeby péče a vztahů malých dětí, čímž se mění způsoby zapojení se k pracovnímu trhu, u otců tomu tak není a vytváří se nejen nerovnoprávnost pohlaví na trhu práce a v ekonomických vztazích v rámci páru. Vytváří také specifická rizika chudoby matek a dětí.

Zapojení matek do trhu práce je ve skutečnosti jeden z nejdůležitějších prostředků pro ochranu dětí před chudobou. Třebaže bydlení v domácnosti, kde ani jeden dospělý nemá placenou práci, představuje nejvyšší riziko chudoby, většina chudých dětí žije v domácnostech, kde nejméně jeden dospělý pracuje. Oba rodiče s placenou prací chrání domácnost a děti před ztrátou zaměstnání jednoho z rodičů, před neadekvátností pracovního příjmu jednotlivce a před jedním z mnoha důvodů chudoby dětí ve většině zemí: rozbití partnerství/manželství. Například Gornick (2004) zjistila, že v zemích OECD, které studovala, platí, že čím je nižší podíl domácností, ve kterých řídí příjmy přímo žena (vydělává/dluží), tím vyšší je náchylnost k chudobě dětí (a také i matek). Zvyšující se příjmy otců a rovněž vyplácení dětských přídatků tuto náchylnost nezmírňuje, přičemž by ekonomická prosperita dětí mohla být zlepšena za předpokladu současného splnění následujících tří podmínek: otec si udržuje pracovní místo, rodičovská dvojice zůstává spolu a otec přenechává svůj příjem matce a dětem na úhradu jejich potřeb. Jak celá řada studií ukazuje, nejsou tyto podmínky v reálném životě příliš časté.

Ochrana dětí před chudobou je současně chrání před nerovnostmi týkající se kognitivního vývoje a zdravotního stavu vzhledem k jejich vrstevníkům; mnoho studií prokázalo tuto

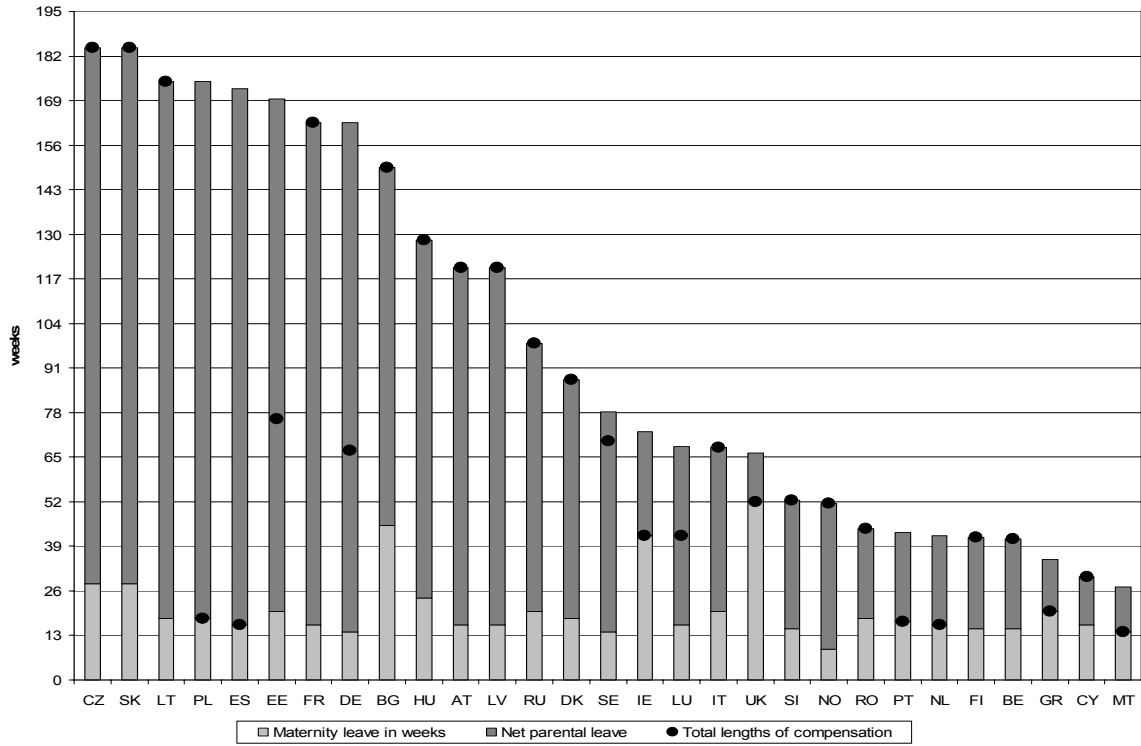
souvislost s bydlením v chudých domácnostech a chudém prostředí, byť jsou základní mechanismy mnohem složitější (např. Gregg, Propper a Washbrook, 2007; Waldfogel, 2002). Protože tyto mechanismy zahrnují také často nízké vzdělání rodičů, nabízení jiného společenského a vzdělávacího prostředí dětem v raném věku, které nenahrazuje rodinu, ale integraci pro rodinnou péči a vzdělávání, může být samo důvodem poskytování rané ústavní péče bez ohledu na pracovní stav matky.

Nakonec je potřeba zdůraznit, že zapojení matky do pracovního procesu nemusí nutně vést k silnému omezení rodinné péče a času tráveného s dětmi, a to přinejmenším ze tří různých důvodů. Zaprvé, nemají-li matky placenou práci, neznamená to, že veškerý svůj čas věnují dětem. Péče a hlídání dětí je často propojeno s jinými činnostmi: práce v domácnosti, nakupování, čas strávený s kamarádkami a podobně. Zadruhé, pracující matky často zkracují čas, který věnují domácím pracím a společenským aktivitám právě proto, aby měly více času na děti. Zatřetí, je-li matka v placené práci, jsou do výchovy dětí - a tedy obecně i do činností prováděných s dětmi - častěji zapojeni i otcové. Děti s pracujícími matkami mají tedy výhodu častější přítomnosti otců v jejich životech (Bianchi, 2000; Sayer, Bianchi a Robinson, 2004). Je to opět otázka načasování, a tedy nejvhodnější délky mateřské dovolené, ale také času a kvality práce i celkových prostředků: příliš dlouhá pracovní doba, příliš únavná práce, příliš finančních starostí - to vše výrazně omezuje možnost strávit čas uvolněně a v klidu. Kladení všech potíží za vinu jednoduché skutečnosti, že „matka pracuje“, je velice zjednodušený pohled na kontext, ve kterém rodiče a děti žijí a rozvíjejí svůj vztah.

Politika a postupy péče o dítě v Evropě - přehled

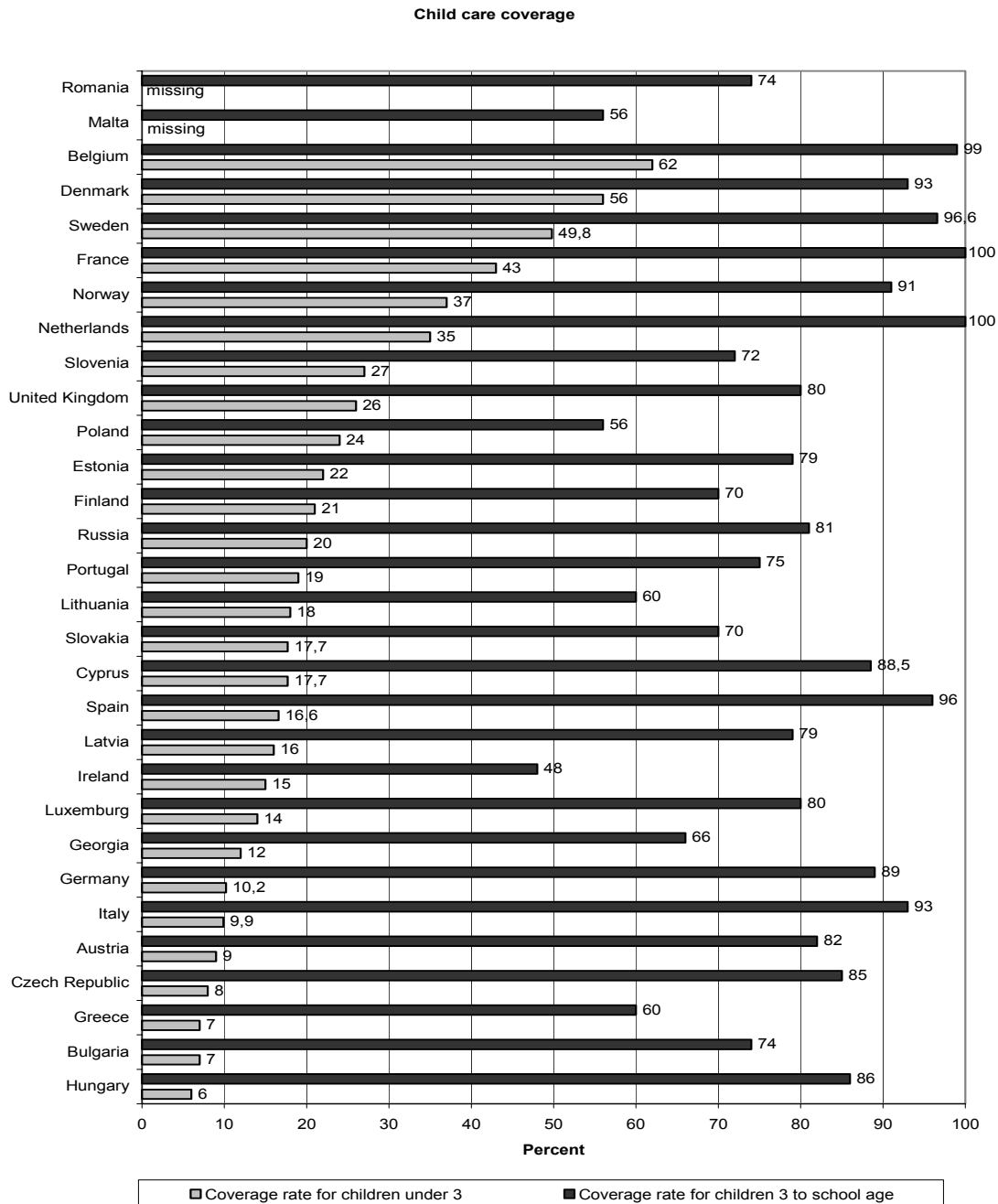
Ve všech evropských zemích můžeme najít nějakou kombinaci (mateřské a rodičovské) dovolené a poskytování služeb. Existují však značné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, a to ve všech oblastech, kterými je tvořen balíček společenské péče pro předškolní děti: v délce mateřské dovolené a výši příspěvku na ni (třebaže evropské směrnice nastavily minimální práh pro obě dimenze), v délce a výši příspěvku na rodičovskou dovolenou, v tom, v jaké formě je rodičovská dovolená přístupná otcům (a v některých zemích, například Bulharsku a Maďarsku, prarodičům), v pokrytí službami pro děti do tří let věku, v pokrytí službami pro děti ve věku od tří let do školního věku. Další rozdíly můžeme vidět také u dětí školního věku, kteří potřebují péči a dohled i poté, co nastoupí do základní školy, avšak ty jsou uspokojovány různými způsoby organizace školy. Na jednu stranu tvoří tyto kombinace různé možnosti pro rodiče (matky) a pro zážitky a zkušenosti dětí, na druhou stranu definují zodpovědnosti mezi matkami a otci a mezi rodinami a kolektivem. Obrázek 2 a 3 ukazují podstatnou šířku některých těchto rozdílů (délka dovolených a pokrytí péče o dítě).

Obrázek 2. Celková délka mateřské a rodičovské dovolené a doba vyplácení příspěvků bez ohledu na jejich výši. EU27 a Rusko.

Zdroje: různé zdroje

Obrázek 3. Pokrytí dětské péče (formou veřejně podporovaných služeb) v EU a Rusku. Děti do tří let a od tří let do školního věku.

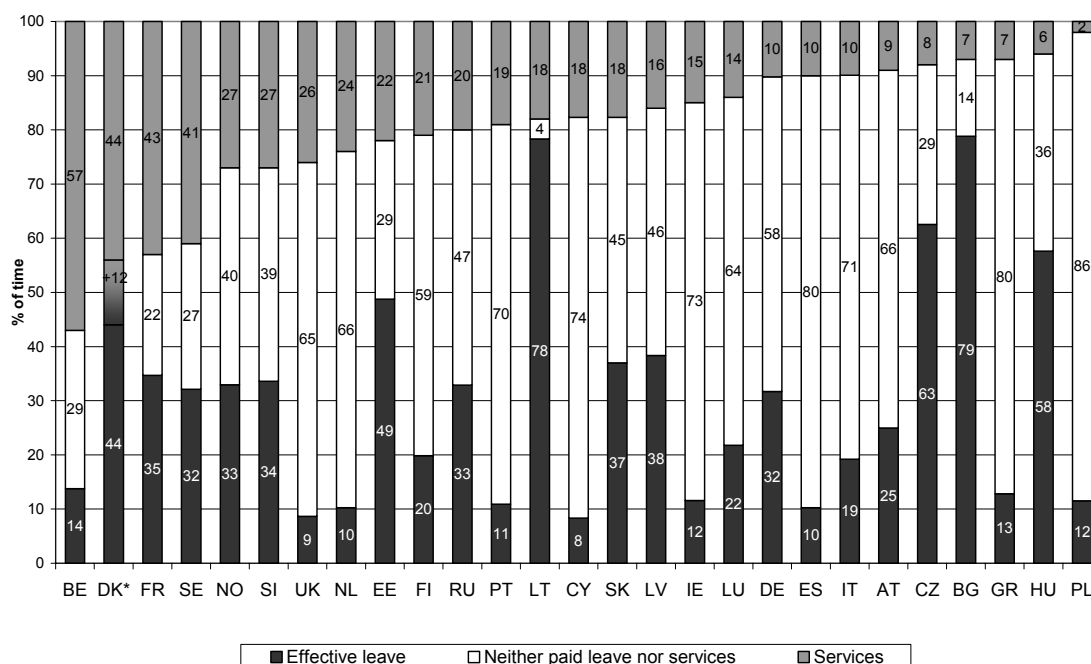

Zdroje: různé zdroje

Největší rozdíly jsou u dovolených na straně jedné, především pokud jde o celkovou délku, ale i dobu a výši vyplácených příspěvků a v případě dětí do tří let věku. Protože dovolené a služby představují dvě alternativní cesty řešení potřeb péče velmi malých dětí, je důležité pochopit, jak je celkový balíček v jednotlivých zemích uspořádán a kolik toho

zbývá na rodiny (a jejich prostřednictvím na trh) bez jakékoliv podpory (obr. 4). Z tohoto důvodu musí být vzata v úvahu nejen délka dovolených, ale i výše příspěvků, protože dlouhá dovolená s nulovým nebo nízkým příspěvkem poskytuje čas pro placenou práci, avšak za vysokých finančních nákladů, především když se rodina rozrůstá. Aby bylo možné posoudit „efektivní dovolenou“ z hlediska příspěvku,² bylo trvání dovolených zváženo na základě výše příspěvku s ohledem na referenční průměrnou mzdu v jednotlivých zemích.

Obrázek 4. Pokrytí péče o dítě prostřednictvím „efektivní dovolené“ a veřejně financovaných služeb v pracovních týdnech. Děti do dvou let. EU27 a Rusko, 2003-2007.

Zdroj: různé zdroje a Saraceno a Keck 2008

Obr. 4 jasně ukazuje, že dlouhé dovolené se ne vždy shodují s dlouhým plným příspěvkem. Země s nejdelší efektivní dovolenou patří do bývalého komunistického bloku, což může naznačovat, že dlouhé dovolené mohou být reakcí na negativní zkušenosti se službami pro péči o dítě v minulosti zkombinované s dlouhou pracovní dobou rodičů a způsobem řešení nezaměstnanosti. Nicméně tyto země poskytují nulový nebo velice omezený přístup k dovolené otcům, čímž i v zákonech podporují silnější rozdělení zodpovědností mezi matky a otce. Ve spojení s odvahou využít dlouhých dovolených to může mít z dlouhodobého hlediska negativní dopad na šance matek uplatnit se na trhu práce. Další jasné sdělení vyplývající z tohoto údaje je to, že nejenže existují jasné rozdílné úrovně celkového pokrytí potřeb péče o malé děti napříč EU, ale

²Koncept „efektivní dovolené“ byl poprvé vypracován Plantengou a kol. (2008). Za referenční hodnotu ale použili minimální mzdu, která je podle mého názoru v mnoha zemích příliš nízká na to, aby odrážela realistické měřítko skutečného příspěvku. Zde uvedené počty jsou výsledky práce prováděné v rámci projektu MULTILINKS financovaného EU. Viz Saraceno a Keck, 2008.

že stejné úrovně pokrytí je možné dosáhnout formou různých prostředků, především adekvátně kompenzovanými dovolenými nebo nabídkou péče o dítě. Tyto různé kombinace se pouze částečně překrývají se šablonami zapojení žen/matek na trhu práce, dokonce můžeme nalézt i vysokou míru zaměstnanosti žen, například v Portugalsku, kde existují krátké dovolené a služby pro děti jsou vzácné. V tomto případě je jasné, že pracující matky jsou podporovány spíše širšími rodinami než trhem. Totéž nastává v Itálii, kde je počet zaměstnaných žen pod průměrem Evropy, nicméně zde více než polovina žen jsou matkami s malými dětmi a ve většině případů pracují na plný úvazek; jinak je to v Nizozemsku, kde matky většinou pracují na částečný pracovní úvazek, a odlišně ve Skandinávii, kde matky často pracují na brigádách nebo mají částečné pracovní úvazky a k plným pracovním úvazkům se vrací až poté, co jsou děti starší (viz také Lewis, Campbell and Huerta, 2008). Jinými slovy, zatímco podstatné pokrytí efektivními dovolenými a službami podporuje rovnováhu mezi placenou prací a péčí o dítě, kdy jsou ženy podporovány k účasti na pracovním procesu při péči o dítě, opak není vždy pravdou. I když je pokrytí nedostatečné, mohou se matky rozhodnout pro nástup do placené práce a musejí najít jiný, rodinný způsob péče o dítě nebo si zajistit péči o dítě na oficiálním nebo neoficiálním trhu. Dále kombinace práce a péče o dítě může vytvářet různé kombinace: částečný (plný) úvazek v práci s částečným (plným) úvazkem péče o dítě jinou osobou než členem rodiny, různé kombinace jiné (rodičovské) péče a tak dále.

Různé balíčky společně s různými strategiemi vypracovanými rodinami a především matkami pro řešení péče potřeb dítěte mají za následek různé zkušenosti a také rizika jak pro ženy, tak i děti. Z pohledu zapojení žen do pracovního procesu a zapojení otců do péče o dítě stávající průzkumy naznačují, za prvé - čím delší a méně kompenzované dovolené, tím více jsou feminizované (třebaže toto teoreticky platí i pro otce) a tím více dochází k polarizaci chování mezi ženami, především na základě společenské třídy/vzdělání. Za druhé - čím delší dovolená ve skutečnosti vybraná jedním rodičem, de facto matkou, tím obtížnější je její návrat na pracovní trh. Za třetí - konkrétně s ohledem na otcovo zapojení do rané péče o dítě není dostačující umožnit otcům, aby si vybrali část rodičovské dovolené. Neexistuje-li pravidlo „ber, nebo neber“, je pravděpodobné, že ji nevyužijí (také proto, že v očích zaměstnavatelů je jejich nárok méně opodstatněný). Švédští a norští otcové začali využívat určitou část dovolené při zavedení pravidla „ber, nebo neber“. V Dánsku takové pravidlo neexistuje, otcové mají tendenci ho nevyužívat, třebaže je výše příspěvků velice podobná příspěvkům v dalších dvou skandinávských zemích. V Itálii, kde platí pravidlo „ber, nebo neber“, kde je ovšem rodičovská dovolená oceňována málo (pouze 30 % platu), ji otcové zřídka využívají. Za čtvrté - možnost využívat rodičovskou dovolenou flexibilním způsobem částečně podporuje jak sdílení dovolené mezi rodiči a lepší uplatnění matek na pracovním trhu, tak také snižuje poptávku (především na plný pracovní úvazek) po péči o velice malé děti. Za páté - náklady na péči o dítě mají větší dopad na nízkopříjmové rodiny a nikoliv na vysokopříjmové rodiny (dotovaná péče má důležitý redistribuční efekt). A nakonec - kvalita péče o dítě společně s kvantitou výrazně ovlivňuje legitimizaci a akceptaci.

Z pohledu prosperity dětí poskytují údaje z výzkumu podrobný obrázek. Celkově (viz Waldfogel, 2002; Loeb, Bridges, Bassok, Fuller a Rumberger, 2007, a také přehled v UNICEF, 2008) zdůrazňují důležitost stabilního a bezpečného vztahového prostředí. Tedy příliš krátké dovolené mohou škodit, především nejsou-li dobrými náhradami za individuální péči (je ale také nutné pamatovat, že ani rodičovská péče ne vždy dosahuje

standardů, které jsou definované jako adekvátní). Negativní vlivy předčasné ústavní péče jsou pravděpodobnější v mladším věku. Avšak pozitivní účinky na kognitivní rozvoj jsou nejvyšší, pokud rané vzdělávání začíná kolem dvou let, nikoliv později. Kvalita péče vykonávané jinými než rodinnými příslušníky je samozřejmě důležitá; významné je také každodenní trvání docházky. Ale stejně důležitá je i pracovní doba a celkové zpracování zkušenosti matky (a otce), protože i to má vliv na kvalitu a kvantitu času stráveného s dítětem. Všechny tyto různé vlivy mají různou intenzitu v závislosti na rodinném příjmu a ostatních charakteristikách, jako například na rase a případné migraci. Z tohoto hlediska se zdá být jeden rok adekvátně odměňované rodičovské dovolené, která je pokud možno rodiči sdílena, po které následuje taková pracovní doba, která poskytuje čas pro péči a rozvoj intenzivního vztahu, nejvhodnějším obdobím pro vyvážení různých potřeb dětí.

Závěrečné poznámky

Otázky potřeb dětí - a obecně péče - sahají nad rámec politik zaměstnanosti, nicméně musejí být do nich integrované. Jedním z omezení evropské strategie zaměstnanosti je podcenění péče jak jako ceněné a cenné aktivity, tak i činnosti, která vyžaduje vysoké požadavky na kvalitu, organizaci, načasování a podobně. Zaměření se musí přeorientovat na posílení příležitostí i možností a na předcházení nemožných kompromisů a možností, které vedou do slepé uličky. Duncan a kol. (2004) na základě kvalitativní studie různých skupin žen navrhuje například, aby volby péče o dítě vycházely z komplexních morálních a emočních procesů při posuzování jak potřeb dítěte, tak i samotné matky. Různé sociální skupiny odkazují na různé alternativní „normativy“ a vytvářejí je. Vyhodnocení péče o dítě je jednou částí systémů hodnot matky, jež se zase objevují ve speciálních sociálních a geografických kontextech. Není to pouze otázka kvantity péče o dítě, ale také její kvality a povahy, a tato posuzování kvality a povahy se mění sociálně a geograficky. Například stojí za povšimnutí, že v zemích, kde je rozšířeno jak zapojení matek do pracovního procesu (na úplný nebo částečný úvazek), tak i nabídka kvalitní kontrolované péče o dítě, je názor, že pokud matka pracuje, pak dítě v předškolním věku trpí, méně rozšířen než v zemích, kde je zapojení matek do pracovního procesu a/nebo nabídka péče o dítě na nízké úrovni.

V každém případě není pouhé poskytnutí péče o dítě adekvátní reakcí politiky na problémy kombinace péče o dítě se zaměstnaností. Je také nutné řešit očekávání týkající se toho, co je vhodná péče u různých sociálních skupin, především pro velice malé děti. Kombinace dovolené a služeb péče o děti flexibilním způsobem je částečnou cestou, jak toto vše řešit. Další cestou je odlišit druh podporovaných služeb. A rovněž bychom se měli více zaměřit na přímou podporu intenzivnější přítomnosti otců při výchově dětí a péče o ně. Důležité jsou ale také pracovní ustanovení přátelská k rodině a rovné příležitosti na trhu práce. Dále aby byla oceněna hodnota péče o dítě a aby byl alespoň částečně vyrovnán negativní dopad toho, že mateřství má vliv na začlenění matek na trh práce a také na jejich důchodové příjmy: bez ohledu její pracovní stav by matce měly být za každé dítě vypláceny virtuální příspěvky pro účely výpočtu důchodu. V některých zemích, například v Německu, to tak již funguje (jeden rok virtuálního příspěvku za každé dítě), zatímco ve Francii nemůže být virtuální příspěvek připočten k normálnímu příspěvku za stejné období, ale může být vyplacen ve formě jeho alternativy. Avšak pokud matky (včetně těch zaměstnaných) převezmou hlavní díl zodpovědnosti za péči, mělo by toto rozhodnutí být oceněno jako základ pro specifické, autonomní oprávnění.

A nakonec otázky rovných příležitostí mezi dětmi a sociální spravedlností s ohledem na děti musejí hrát hlavní roli při jakékoliv diskusi týkající se rané péče o dítě a vzdělávání.

Reference

- Aries Ph., *Centuries of Childhood*, New York, Vintage Books, 1962
- Bianchi S. M., Maternal employment and time with children. Dramatic change or surprising continuity? *Demography*, 37, 4, 2000, strany 401-414
- Crouch C., *Social Change in Western Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1999
- Duncan S., Edwards R., Reynolds T., Alldred P., Mothers and child care: policies, values and theories, v *Children and Society*, 18, 4, 2004, strany 254-265
- Gregg, P., Propper, C. a Washbrook, E., *Understanding the Relationship between Parental Income and Multiple Child Outcomes: A Decomposition Analysis* (December 2007). LSE STICERD Research Paper No. CASE129
- Leira A. and Saraceno C., „Childhood: Changing contexts“, Introduction to A. Leira a C. Saraceno (eds), *Childhood, Changing contexts*, Bingley, Emerald/JAI press, 2008, strany 1-26
- Lewis J., „Work/family reconciliation, equal opportunities and social policies: the interpretation of policy trajectories at the EU level and the meaning of gender equality“, *Journal of European Public Policy*, 13, 3. dubna 2006, strany 420-437
- Lewis J., Campbell M., Huerta C., „Patterns of paid and unpaid work: gender, commodification, preferences and the implications for policy“, v *Journal of European Social Policy*, 18, 1, 2008, strany 21-37
- Loeb S, M. Bridges, D. Bassok, B. Fuller a R. W. Rumberger, „How much is too much?“ The influence of pre-school centers on children’s social and cognitive development, *Economics of Education Review*, 26, 1, 2007, strany 52-66
- Plantenga J., Remery, C., Siegel, M., Sementini, L. (2008) „Childcare services in 25 European Union member states: the Barcelona targets revisited“, v Leira & Saraceno (eds), strany 27-54.
- Saraceno C. (ed.), *Families, ageing and social policy*, Cheltenham, Edward Elgar, 2008
- Saraceno C. a W. Keck, *The institutional framework of intergenerational family obligations in Europe. A Conceptual and methodological overview*, První zpráva (WP 1) projektu MULTILINKS, listopad 2008
- Saraceno C., *Gender and Care: Old Solutions, New Developments?*, The Ursula Hirschmann Annual Lecture on Gender and Europe, European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 22. dubna 2008, Florencie, Itálie: <http://hdl.handle.net/1814/9307>
- Sayer L. C, Bianchi S. M., Robinson J. P., Are Parents Investing Less in Children? Trends in Mothers’ and Fathers’ Time with Children, *American Journal of Sociology*, 110, 1, 2004, strany 1-43
- UNICEF *The child care transition*, Innocenti Report card 8, Florencie 2008
- Waldfogel J.(2002) „Childcare, women’s employment and child outcomes“, *Journal of population economics*, 15, strany 527-548